

Az Orvosi Hetilap magyarított címeinek vizsgálata

BEVEZETÉS Jelen cikk alapjául a *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóiratban megjelent tanulmány szolgált, amelynek szerzője megvizsgálta az *Orvosi Hetilap* 2001. évi 142. évfolyamának tartalomjegyzékét a magyarítás szándékával. Három csoportba sorolta a címeket: az elsőbe azok a címek kerültek, amelyeket kiválóknak ítélt, ennél fogva nem igényeltek semmilyen magyarítást; a második csoportba azok, amelyek nehézkesek vagy magyaríthatatlanok voltak, míg a harmadik – legnépesebb – csoportban azok a címek szerepeltek, amelyek értelmezésre szorultak. Jelen tanulmányban az eredeti és a magyarított címek összehasonlítása során azt vizsgáltam meg, hogy a magyarítás hogyan befolyásolja a címek hosszúságát, milyen a szófajok aránya az eredeti címekben, továbbá megvizsgáltam a rövidítések alkalmazását, valamint azt, hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő angol szavak az eredeti, illetve a magyarított címekben.

AZ ANYAGGYŰJTÉS SZEMPONTJAI A szóanyag vizsgálata során angol eredetű szónak tekintetem minden szót, amely angol szótárakban megtalálható. Mivel a rendelkezésre álló szóanyag jól körülhatárolható, tehát mennyiségi elemzésre is lehetőséget nyújt, ezért statisztikai szempontból is értékelhető a címekben, illetve a magyarított változatokban szereplő szóanyag. Megvizsgáltam továbbá a címek hosszúságát, az idegen szavak arányát mind az eredeti, mind a magyarított címekben, különös tekintettel az angol szavak arányára.

A CÍMEK ÉRTÉKELÉSE Az *Orvosi Hetilap* 2001. évi 142. évfolyamában összesen 229 cikk jelent meg, amelyek címének magyarítására tesz kísérletet a szerző. Közülük négyet ítélt magyaríthatatlannak, ezek nehézkes szerkezeteket és magyar megfelelővel nem rendelkező szakkifejezéseket tartalmaznak (a címeket eredeti formájukban idézem):

- Plazmaferézis és kombinált immunmoduláns terápia hatása súlyos tünetekkel járó Guillain-Barré-szindrómás betegek körlefolására (335. oldal)
- Egyszeri vinpocetin-infúzió agyi anyagcserére gyakorolt hatásának vizsgálata territoriális típusú ischaemiás strokeot szenvedett betegeken (443. oldal)
- *Helicobacter pylori* cagA, vacA genotípusának meghatározása real-time PCR módszerrel (509. oldal)
- Adenovírus vektorok és klinikai alkalmazásuk a génterápiában (2061. oldal)

A szerző a címek közül jónak, kiválóknak vagy példásnak huszonegyet tart, ezek esetében megfelelőnek ítéli meg a

megfogalmazást. Ezen címek további magyarítást nem igényelnek:

- *Olanzapin* és terhesség (137. oldal)
- A csontvelő-átültetés után kialakuló B-sejt-készlet – a korlátozott ellenanyag-sokféleség molekuláris alapjai (163. oldal)
- *Intenzív* ellátást igénylő újszülöttek szállítása (173. oldal)
- Ismét a *paracetamol*ról 345. oldal
- Orvosképzésünk és az egészségügyi rendszer emberi erőforrásigényei (659. oldal)
- *Granularis* sejt tumor a nyelőcsőben (723. oldal)
- *Marihuána-2000* (771. oldal)
- Májkárosodás, mint kockázati tényező a sebészetben. Belgyógyászati vonatkozások (839. oldal)
- Az *adrenomedullin*ról: élettani és kóros állapotokban (987. oldal)
- A hímvesző és a herezacskó súlyos szövetelhalásos folyamatai (1046. oldal)
- Gondolatok a sebészi daganatgyógyításról az ezredfordulón (1485. oldal)
- A húgyhólyag gyermekkorban végzett sebészi megnagyobbításának közép távú eredményei (1617. oldal)
- Csírasejt típusú daganatok kezelése a harmadik évezred küszöbén (1673. oldal)
- A szívizom *apoptosisának molekuláris szabályozása* (1717. oldal)
- A *protonpump*álók összehasonlítása (1953. oldal)
- *Mycosis fungoides interferon-alfa- és PUVA* kezelése (2021. oldal)
- Gondolatok a kis *molekulatömegű heparinok (LMWH)* adagolásáról (2077. oldal)
- Fiatalkori méhtestrák (2149. oldal)
- A magatartástudományok szerepe a nemzetközi és a hazai orvosképzésben: helyzetkép és lehetőségek (2715. oldal)
- Az *immunrendszeri apoptózisra* ható gyógyszerek (2829. oldal)
- A szoptatással és csecsemőtáplálással kapcsolatos előzetes ismeretek szerepe a csecsemő táplálási módjának megválasztásában (2845. oldal)

Az említett a 229 címből 204 esetében látta a szerző indokoltnak a címek magyarítását, azaz a címek 89%-ában tartotta javításra szorulónak a címeket.

AZ EREDETI ÉS A MAGYARÍTOTT CÍMEK HOSSZA A 229 cím összesen 1893 szót tartalmaz, 22 rövidítést, 8 számot és 10 nevet.

A címek hosszát a szavak száma szerint az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat. A szavak száma a címekben

Szavak száma	Eredeti címben	Magyarított címben
1	1	0
2	4	0
3	11	5
4	5	8
5	27	15
6	27	26
7	36	31
8	30	34
9	23	30
10	13	14
11	14	19
12	8	17
13	9	8
14	7	5
15	7	4
16	1	2
17	0	1
18	2	2
19	2	3
20	2	1

A szavak száma az eredeti címekben 1893, míg a magyarított címekben 1996. A magyarított címek 103 szóval gyarapodtak, a növekedés mértéke nem számottevő (5%).

ANGOL SZAVAK ELŐFORDULÁSA Angol szónak tekintetem minden olyan szót, amely angol szótárakban megtalálható, legyen az az angol nyelvben előforduló idegen szó vagy belső keletkezésű szó (2. táblázat).

2. táblázat. Az angol szavak száma a címekben

Angol szavak száma	Eredeti címben	Magyarított címben
1	32	58
2	59	29
3	49	9
4	36	4
5	23	2
6	10	0
7	7	0
8	2	0
9	1	0
0	10	123

Az eredeti címekben összesen 680 szó minősül angol szónak (35,9%), míg a magyarított változatban 167 (8,3%). Az angol szavak további vizsgálata azt eredményezte, hogy e szavak közül mindösszesen 6 tekinthető belső keletkezésű angol szónak (*stressz* 3., *time* 509., *stent* 561., *pacemaker* 1963., *stroke* 443., 607., 781., valamint kétszer a 715. oldalon), és ezek a szavak összesen 9 alkalommal fordultak elő. Ha a

számítást a címekben szereplő összes szóra vonatkoztatva végezzük el, az angol eredetű szavak számaránya 0,47%. A magyarított címekben három esetben található angol eredetű szó (*stressz* 3., *time* 509., *stent* 561. oldalon), számarányuk csekély (1,7%), míg a magyarított címekben szereplő összes szóhoz viszonyítva ez az arány 0,1%.

SZÓFAJOK ARÁNYA AZ EREDETI CÍMEKBEN Az idegen eredetű szavak szófaj szerinti bontásában az állapítható meg, hogy a főnevek szerepelnek a legnagyobb arányban (395 szó, azaz 58%), ezután következnek a melléknevek (281 szó, azaz 41%), valamint az igék (5 szó, azaz 0,7%). Az igék igenévi formában szerepelnek (*sclerotisáló* 273., *kombinált* 335., *nekrotizáló* 993., *dializált* 1001., valamint *disszeminált* 2243. oldalon). Ez a körülmény nagy valószínűséggel azzal magyarázható, hogy tudományos cikkek, tanulmányok címeiről van szó, amelyek igei állítmányt nem tartalmaznak.

RÖVIDÍTÉSEK A vizsgált címekben összesen 22 esetben fordult elő valamilyen rövidítés (3. táblázat). A rövidítések feloldásakor az állapítható meg, hogy közülük négyben fordulnak elő angol, valamint kettőben magyar szavak görög–latin eredetű szavakkal együtt, míg a fennmaradó 16 rövidítés kizárólag görög–latin eredetű szavakat tartalmaz. Mindez jól szemlélteti azt a jelenséget, amely a tudományos szakkifejezések esetében megfigyelhető, nevezetesen új szakkifejezések megalkotásánál a görög vagy a latin nyelvre támaszkodnak. A rövidítések általában valamilyen kórismézési eljárással kapcsolatosak.

3. táblázat. Rövidítések a szerzők szerint írt formában

Rövidítés	Oldalszám	A rövidítés feloldása
CK-MB tömegmeghatározás	67.	creatinin kinase myoglobin
UH-vizsgálat	71.	Ultrahang
HDL	121.	high density lipoproteins
WHO/EURO	127., 1161.	World Health Organization/Europe
PCR módszer	509.	polymerase chain reaction
PCR technika	939.	polymerase chain reaction
(HCV)-RNS	939.	hepatitis-C virus-ribonukleinsav
HCV-RNS kópia-szám	939.	hepatitis-C virus-ribonukleinsav
CGH	997.	comparative genomic hybridization
MTHFR	1227.	methylentetrahydrofolate reductase
SAPHO-syndroma	1801.	synovitis, acne, pustulosis, hyperostosis and osteitis
PUVA-kezelés	2021.	phototherapy with UV-A light
LMWH	2077.	low molecular weight heparin
DIC	2243.	disseminated intravascular coagulation
PET	2405.	positrone emission tomograph
SPECT	2405.	single photon emission computer tomograph
anti-HER2 mono-nukleáris antitest	2563.	human epidermal growth factor receptor 2
LADA	2571.	latent autoimmune diabetes in adults
ITP	2723.	idiopathic thrombocytopenia

EREDMÉNYEK Az *Orvosi Hetilap* 2001. évi 142. évfolyama cíkcímeinek vizsgálata alapján az állapítható meg, hogy az angol nyelvi hatás csekélynek tekinthető. Ezzel szemben a görög–latin eredetű szavak túlsúlya szembeszökő. Míg az angol (belső keletkezésű) szavak aránya 0,47% az eredeti címekben, a magyarított címek esetében ugyanez az arány 0,1%. Mindezek alapján nem állapítható meg, hogy a magyar orvosi nyelvet valóban elárasztanák az angol szavak.

Az angol szavak használatával kapcsolatban gyakran hangzik el az indoklás, miszerint az angol (és/vagy görög–latin) szavak használata jelentősen gazdaságosabbá, tömörebbé teszi az orvosi szakszövegeket, mivel az angol, illetve a görög–latin eredetű szavak sokkal pontosabban fejeznek ki új fogalmakat, ezért nincs szükség terjedelmes körülírásra.

A vizsgálat eredményeképpen kapott számadatok ezt a magyarázatot csak részben igazolták. Az eredeti és a magyarított címek esetében valóban megállapítható, hogy az eredeti, vagyis az angol és görög–latin szavakat tartalmazó címek rövidebbek, de az eltérés az eredeti és a magyarított címek között minimális: 103 szóval több szerepel a magyarított címekben az eredetiekhez képest. Ez mindösszesen 5%-os növekedés, ami csekélynek mondható.

Az *Orvosi Hetilap* 2001. évi 142. évfolyama cíkcímeiben szereplő rövidítések nem szerepelnek magyarázatokkal, hiszen a szerzőnek a címben tömörségre kell törekednie. A 22 rövidítés közül 16 olyan, angol orvosi nyelvből származó rövidítés fordul elő, amely görög–latin eredetű szavakat tartalmaz.

MEGJEGYZÉSEK A MAGYARÍTÁSOKKAL KAPCSOLATBAN

Az *Orvosi Hetilap* címeinek magyarrá „fordítása”, egyszerűsített értelmezése figyelemre méltó törekvés. A címek magyarításánál a szerző szakmailag megfelelően magyarította az orvosi szakszókincset nem magyar nyelvű elemeit, ám pontatlanság, illetve következtelenség is felfedezhető. Ezek közül néhányat alább megemlítek.

A *hormonterápia* szó (1007. oldal) a magyarított címek között *hormonkezelés* formában szerepel. A *terápia* és a *kezelés* azonban nem ugyanazzal a jelentéssel bír. A *terápia* a kezelések összességét jelenti, így tehát ezt a *kezelés* szóval fordítani pontatlanság. A magyar orvosi nyelvben egyébként is elfogadott a *terápia* szó használata.

A *kompatibilitás* szót (1963. oldal) a magyarított változatban az *összeférhetetlenség* helyettesíti, jóllehet a *kompatibilitás* szó ennek az ellenkezőjét jelenti.

Az *obes* szó (2779. oldal) megfelelője a magyarított változatban *kövér*. Az orvosi nyelvben a *kórosan elhízott* vagy *kórosan túlsúlyos* szókapcsolatot szokás az *obes* megfelelőjeként használni.

Mind az eredeti, mind a magyarított változatban az *ekzema* szó szerepel. (2841. oldal) A szó helyesen a magyar orvosi nyelvben *ekcéma*. A *kontakt ekzema* magyarrá *érintkezéssel előidézett ekcéma* formában fogalmazható meg helyesen.

A magyarított címekben gyakran szerepel olyan görög–latin terminusok magyar változata, amelyek már évtizedek óta elfogadottak a magyar orvosi nyelvben. Ilyen például a *diagnosztika* szó, amely a magyarított címekben *kórismezés* formában szerepel (15., 341., 451., 895., 1035., 1327., 1375., 1457., 1837., 2123., 2427., 2487., 2791., 2903. oldal). Dicséretes a magyarító szándék, de a görög szót teljes mértékben befogadta a magyar orvosi nyelv.

Hasonló a helyzet a *szindróma* szóval, amelynek megfelelője valóban a *tünetegyüttes* szó a magyarban, ám bizonyos betegségek esetében a *szindróma* szót használja az orvosi terminológia, például *Down-szindróma* (895. oldal). A magyarított címeknél erre a betegségre a *Down-tünetegyüttes* terminus olvasható. E betegség nevét a köznyelv is már teljes mértékben elfogadta (pl. *Down-szindrómás gyerekek*).

KÖVETKEZTETÉSEK Az angol nyelv által képviselt fenyegettséget semmiképpen sem szabad alábecsülni, de legalább annyira veszélyes a jelenség túlméretezése is. A magyar szókincs jelentős hányada a görög és a latin nyelvből német és szláv közvetítéssel került a magyar nyelvbe, annak függvényében, hogy melyik nyelv képviselte éppen a kultúrát és a tudományokat. Ehhez képest az angol nyelvi hatások rövid múltira tekinthetnek vissza, az anglicizmusok terjedése mégis szembeötlő. A nyelv folyamatosan változik, szabályai sincsenek köbe vésvé, és az idegen szavak megjelenése is természetes jelenség. Ha azonban ez a folyamat odavezet, hogy a tudományi szókészlete nem gyarapodik, sőt az újonnan létrejövő tudományágaké pedig létre sem jön, akkor már sokkal inkább okunk van az aggodalomra. A magyar szakszókincs hiányának egyik következményeként nehézkessé válhat a tudományágak képviselői közötti, valamint a laikus társadalommal való nyelvi kapcsolattartás.

Az angol terminusok átvétele mellett számos érv szól. Átvételük kényelmes és hasznos, hiszen mindenki ugyanazt érti rajtuk. Az idegen szavak egyrészt gazdagítják, másrészt árnyalják a nyelvet. Nem egyszer tömörebbek is az angol kifejezések, mint a magyar nyelvűek (pl. *grade* – *szöveti malignitási fokozat*, *graft* – *átültetett szövet*). Az angolból átvett terminusok egy része helyett minden bizonnyal használhatnánk a magyar megfelelőt. A *bypassműtét* már a köznyelvben is előfordul, pedig ugyanazt jelenti, mint a szó szerinti megfelelője, a *kerülőműtét*. A sokat emlegetett *compliance* helyett is található a szövegkörnyezetnek megfelelő magyar megfelelő.

Sokkal nehézkesebb az angol kifejezések rövidítéseinek használata elsősorban a kiejtés és a toldalékolás miatt. Nem egyszer olyan rövidítésekről van szó, amelyek magyar meg-

felelője éppen úgy értelmezhető lenne, ilyen például az *IBD* (*inflammatory bowel disease*), azaz a *gyulladásos bélbetegség*.

Mivel a szaknyelvek egyre fontosabb szerepet játszanak a modern társadalmak életében (Kiss 2008), hatással vannak az anyanyelv egészére. Fontosságuk azért is megkérdőjelezhető, mert nem egyszer a nyelvi megfogalmazáson is múlik a nyelvi érintkezés sikere, avagy kudarca. A szaknyelvi pontatlanság szükségszerűen szakmai pontatlanságot is eredményezhet, ezért szükséges pontos nyelvhasználatra törekedni. A nyelvi megfogalmazás nem gátolhatja a megértést.

A szaknyelvek fontosságát felismerve már a nyelvújítás korában is nagy gondot fordítottak a szaknyelv tudatos fejlesztésére. A Magyar Tudós Társaság megalakulásakor a tudósokat az a cél vezette, hogy nemcsak a köznyelvet, hanem a szaknyelvet is fejlesszék, hogy a szaktudományokat magyar nyelven műveljék. Ehhez azonban egyszerre kell nyelvi és szakmai ismeretekkel rendelkezni, ezért tehát bármely nyelvújítás sikerességének előfeltétele a tudományok művelőinek és a nyelvészeknek az együttes munkálkodása. Elhangzanak olyan vélemények, amelyek szerint a reformkorhoz hasonló szaknyelvújításra lenne szükség a 21. században (Minya 2004). Ezen állítás szellemében számos tudományos rendezvényt és tanácskozást szerveztek 2000 óta (A nyelvi hiány; Hiányok a mai magyar nyelvben és nyelvkultúrában; Magyar professzorok világtanácsa; Első magyar szakmai anyanyelvi tanácskozás; Betű- és szóvetés a magyar orvosi irodalomban). Tévedés lenne azonban azt feltételezni, hogy a mai magyar orvosi nyelv megújítása csak és kizárólag az angol nyelvi hatás mérséklésével oldható meg, hiszen a vizsgálatok szerint messze nincs akkora hatása. Sokkal inkább a görög–latin eredetű nevezéktan helyett a magyar nyelvű használata jelenthetné a megoldást. Elődeink jó példával jártak előttünk: a megalapítását követő években az *Orvosi Hetilap* nyelvhasználatára, azaz a magyar orvosi nyelvre a magyar nyelvű szakkifejezéstár kizárólagos használata volt a jellemző (Nagy 2009).

Az orvosi nyelvre is érvényes a szociolingvisztikának a nyelv állandó változásával kapcsolatos állítása. Míg a magyar orvosi nyelvre korábban a magyar nyelvű szakszókincs

kimunkálására való törekvés volt jellemző, addig napjainkra a globalizáció hatásaként az orvosi nyelvben is kimutatható az angol nyelv hatása. Ez a hatás azonban mérsékeltnek mondható, hiszen az érintett szófajok esetében különböző mértékben van jelen, így nem terjed ki a nyelv egészére. Az érintett szófajok közül a főnevek előfordulása a leggyakoribb, a mellénevek, illetve az igék ezzel szemben alig-alig képviseltetik magukat. A főnevek jelentősebb aránya az orvostudomány ismereteinek bővülésével magyarázható: az új felismerések új szakszavak megteremtését teszik szükségessé. A *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóiratban megjelent kísérlet abból a szempontból rendkívül tanulságos, hogy egyszerre teszi lehetővé az eredeti, görög–latin–angol eredetű szavakat tartalmazó, illetve a magyarított címek vizsgálatát. A szerző mértéktartó módon, nem csak a purizmus által vezérelve fogalmazta újra az *Orvosi Hetilap* egy teljes évfolyamának cíkcímeit. Jól szemlélteti e sikeresnek mondható kísérlet, hogy az orvosi nyelv magyarul is művelhető. Az elemzés számszerű adatokkal cáfolja meg azt az egyébként tévesnek bizonyuló megállapítást, miszerint az angol szavak használata tömörebbé teszi a szaknyelvi közléseket. Az angol szavakat is tartalmazó megfogalmazások csak minimális mértékben rövidebbek a magyarított címekhez képest. A magyarított címekben sikerült az angol eredetű szavak számarányát mérsékelni, de a teljes mértékű magyarítás kivitelezhetetlennek bizonyult. Az angol szavak jelentős hányada görög–latin gyökerű, így tehát indokolatlannak tűnik a magyar orvosi nyelv elangolosodásáról beszélni.

IRODALOM

Sarkady László 2002. Kísérlet az Orvosi Hetilap (2001. évi, 142. évfolyam) tartalomjegyzékének magyarítására. *Magyar Orvosi Nyelv* 2/1: 41–53.

Minya Károly 2004. A mai magyar szaknyelvújítás. In: Balázs Géza (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője* I. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 249–266.

Kiss Jenő 2008. A magyar nyelv ügye és a Magyar Tudományos Akadémia (különös tekintettel a szaknyelvekre). In: Bősze Péter (szerk.): *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. www.orvosinyelv.hu.

Nagy Borbála 2009. *Quo vadis, magyar orvosi nyelv?* Szekcióelőadás. XI. Dunaújvárosi Nemzetközi Alkalmazott Nyelvészeti és Kommunikációs Konferencia, 2009. május 7–8.

„*A magyar az, akinek a nyelve és esze is magyarul forog.*”
(Illyés Gyula)